

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt 9 | Sayı 17 | 2011

Türk Felsefe Tarihi

-[AYRI BASIM]-

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, Cilt 9, Sayı 17, 2011, 521-538

**Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de
Felsefe Çalışmalarına Katkıları**

Mehmet VURAL

TÜRKİYE ARAŞTIRMALARI
LİTERATÜR
DERGİSİ

Cilt: 9 • Sayı: 17 • 2011 • Yılda iki defa yayınlanır

Sahibi Bilim ve Sanat Vakfı Yazı İşleri Müdürü Salih Pulcu ISSN 1303-9369

Yayın Kurulu

Şevket K. Akar, Yusuf Ziya Altıntaş, Nurullah Ardiç, Serhat Aslaner, Yücel Bulut, Ebubekir Ceylan, Coşkun Çakır, İhsan Fazlıoğlu, F. Samime İnceoğlu, Abdulhamit Kırmızı, Mustafa Özel, Yunus Uğur, Ali Adem Yörük

Danışma Kurulu

Engin Deniz Akarlı, *Brown Üniversitesi, ABD*
Gökhan Çetinsaya, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Mehmet Genç, *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Tevfik Güran, *İstanbul Üniversitesi*
Mehmet İpşirli, *Fatih Üniversitesi*

Cemal Kafadar, *Harvard Üniversitesi, ABD*
Mustafa Kara, *Uludağ Üniversitesi*
Kemal Karpat, *Wisconsin Üniversitesi, ABD*
Sabri Orman, *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ali Birinci, *Türk Tarih Kurumu*

Türkçe Redaksiyon Nermin Tenekeci

İngilizce Redaksiyon Ayşe Başaran

Adres Vefa Cad. No. 48 34134 Vefa İstanbul Tel 0212. 528 22 22 pbx Faks 0212. 513 32 20

e-mail talid@bisav.org internet http://www.talid.org

Baskı-Cilt Elma Basım

Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, MLA International Bibliography, Index Islamicus ve ASOS Index gibi indekslerle taranmaktadır.

Dergiye gönderilen yazılar hakemler tarafından değerlendirilir. Dergide yer alan yazılardan yazarları sorumludur. Dergiye gönderilen yazılar yayınlansın veya yayınlanmasın iade edilmez.

© Yayımlanan çalışmaların bütün hakları *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*'ne aittir. Kaynak gösterilerek alıntılanabilir.

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye’de Felsefe Çalışmalarına Katkıları

Mehmet VURAL*

Giriş

HİLMİ Ziya Ülken (1901-1974), Osmanlı İmparatorluğu’nun son dönemlerinde İstanbul’da dünyaya gelip, Osmanlı’nın eğitim kurumlarında öğrenim görmüş ve yeni kurulan Cumhuriyet’in düşünce yaşamının birçok alanında eserler vermiş bir düşünürümüzdür.

Cumhuriyet döneminde felsefe ve düşünce tarihi alanında yapılan çalışmalar dikkate alındığında ilk akla gelen isimlerden biri olan Ülken, birçok alanla ilgilenmesine rağmen, İslam felsefesi ve Türk düşünce tarihi alanlarında tanınmış, Ortaçağ İslam düşünürleri ile Tanzimat sonrası Türk düşüncesinin ortaya çıkarılması ve tanıtılmasında önemli görevler üstlenmiştir. O, başta felsefe olmak üzere, sosyoloji, psikoloji, sanat tarihi, düşünce tarihi gibi birçok alanda eserler vermiş, bu alanlarda yüzlerce makale kaleme alıp, tercüme yapmış, ulusal ve uluslararası birçok toplantıda tebliğler sunmuş, dergiler çıkarmış ve köşe yazarlığı yapmış çok yönlü bir düşünce adamıdır.

I. Ülken’in Felsefi Çalışmaları

Ülken, ilk felsefi çalışmalarına dernek ve dergi çalışmalarıyla başlamıştır. O, 1927’de Servet Berk (1889-1943)’in girişimi ve Orhan Sadettin (ö. 1964), Hatemi Senih (Sarp) (1899-1972) gibi bir grup arkadaşıyla birlikte Felsefe ve İçtimaiyat Cemiyeti’ni kurup, bu derneğin *Felsefe ve İçtimaiyat Mecmuası*’nı yayınlamaya başladı. İstiklal Özel Lisesi’nde başlayan bu faaliyet, okulun müdürü Ağâh Sırrı Levend (1894-1978) tarafından maddi ve manevi destek görmekteydi. Derneğin zayıflayan çalışmaları, 1929’da M. Şekip Tunç (1886-1958)’un başkanlığında yeniden canlandı. Şevket Aziz Kansu (1903-1983) ve Kerim Erim (1894-1952)’in de içinde bulunduğu bu faaliyet 1931’e kadar devam etti. Ülken, 1943’te Felsefe ve İçtimaiyat Derneği’ni üçüncü kez canlandırma girişiminde bulunmuşsa da, Hayriye Özel Lisesi’nde faaliyet göstermeye başlayan dernek, bu okulun yanmasıyla çalışmalarına ara vermek zorunda kalmıştır.

Ülken’in kuruluşuna ve çalışmalarına destek verdiği Felsefe ve İçtimaiyat Cemiyeti, Türk tefekkür tarihi açısından büyük önemi haiz olan Türk Felsefe Cemiyeti’nin

* Doç. Dr., Yıldırım Beyazıt Üniversitesi İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi Felsefe Bölümü

kurulmasına zemin hazırlamıştır. 1931’de kurulan bu cemiyette birbirinden çizgi itibarıyla çok farklı isimler olmasına rağmen, bunların ortak paydası felsefe problemlerini eğitim çalışmalarının ve siyasetin üstünde ortaya koymak olmuştur.¹ Ülken, bu cemiyetin yayın organı olan *Felsefe Yıllığı*’nı neşretmiştir.

Ülken, Türk tefekkür tarihi üzerine yoğunlaşmaya başladığı 1933’ten itibaren ulusal ve uluslararası kongrelere bildirileriyle katılmıştır. Bunların en önemlileri, M. Şekip Tunç ile birlikte katıldığı, 1937’de Paris’te toplanan IX. Uluslararası Felsefe Kongresi, 1948’de Amsterdam’daki X. Uluslararası Felsefe Kongresi, 1960’da Şam’daki Gazzâli’nin 900. Doğum Yılı Anma Töreni, 1961’de Kahire’de yapılan İbn Haldun Anma Töreni, 1962’de Bağdat’taki el-Kindî’nin 1000. Ölüm Yılı Dönümü Anma Töreni, 1968’de Viyana’da yapılan Uluslararası Felsefe Kongresi, 1970’de Strasburg’da toplanan Türkoloji Kongresi, aynı yıl İstanbul’da yapılan Yunus Emre Kongresi ve Viyana’daki VII. Uluslararası Sosyoloji Kongresi’dir.

Ülken, 1949’da kurulan Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nin kurucu heyeti içinde yer almıştır. O, yeni fakülteyi bilimsel bir zihniyetle kuvvetlendirmek için antik felsefe tarihi, modern felsefe tarihi, sistematik felsefe ve mantık, sosyoloji gibi derslerin de programda yer almasını sağlamıştır.² Daha sonra, 1955’te atandığı Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde emekli olduğu 1973’e kadar görev yapmıştır.

II. Ülken’de Düşünsel Değişim Süreci

20. yüzyılda düşünceleriyle Türk düşüncesine yön vermiş, yeni açılımlar getirmiş, ayrıca akademik ve bilimsel anlamda çok yönlü bir kişiliğe sahip olan Ülken’in yaşamında bütün önemli düşünce akımlarından izler buluruz. O yaşamında, hümanizmden Marksizme, varoluşçuluktan milliyetçiliğe kadar düşünsel serüveni geniş bir harita çizer. Ondaki bu düşünsel değişim sürecini şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Spiritüalist dönem (1921-1925): Bu dönemde Durkheim ve Ziya Gökalp’in etkisindedir ve Anadoluçuluk görüşünü öne sürmüştür. Daha sonraki yıllarda Gökalp’i hayalî Turancılık ile realist Türkçülük arasında sıkışıp kalmakla ve aile hayatından ulusal iktisada kadar Türk medeniyeti tarihinin birçok alanında sentezci olmakla eleştirecektir.³
2. Plüralist dönem (1925-1928): Bu dönemde Emile Boutroux etkisindedir. Sosyopsikolojik bir insan felsefesi kurmaya çalışmıştır. Boutroux’nun tekdüze ve ağır bir kütle olarak algılanan dünyayı parçalara bölerek çoğullaştırması (*plüralizm*) onun felsefî ufkunu genişletmiştir.
3. Monist dönem (1928-1931). Bu dönemde Hegel ve Spinoza’nın etkisindedir. O, Spinoza’nın madde alanında tespit edilen nedensellik zincirini geometrik tarzda tinsel alanda aramasını felsefî sorunların olgunluk noktası olarak görmüştür.
4. Fenomenoloji-Felsefî Antropoloji dönemi (1931-1934): İnsan felsefesine ilgi duy-

1 Hilmi Ziya Ülken, “Yeni Felsefe Cemiyeti ve Türkiye’de Felsefe Cemiyetinin Tarihçesi”, *Sosyoloji Dergisi*, 1943, sy. 2, s. 361.

2 Hilmi Ziya Ülken, “Prof. Dr. Hikmet Birand (1904-1972)”, *AÜİF Dergisi*, 1973, c. 19, s. 219-220.

3 Hilmi Ziya Ülken, *Ziya Gökalp*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, ts., s. 38.

duğu bu dönemde özellikle Max Scheler ve Heidegger etkisinde bir bilim felsefesi kurmaya çalışmıştır.

5. Materyalist dönem (1934-1946): Metafizik kavramları ve manevi alanı sorgulamaya çalıştığı dönemdir. Bu dönemde özellikle Karl Marx’ın etkisindedir. O yıllarda düşündüğü şey, hiçbir felsefi hareketin tarihi materyalizm kadar insicamlı ve neticelerine sadık olmadığı şeklindedir.
6. Anti-materyalist dönem (1946-1965): Bu dönemde tarih felsefesi, iktisat ve determinizm açılarından materyalizmi eleştirerek yeniden plüralizme dönmüştür. 1948’de Amsterdam’daki Uluslararası Felsefe Kongresi’nde sunduğu “Varlıkların İki Yüzü” adlı tebliğ ile bu dönemdeki düşüncelerinin ve değişimin gerekçelerini ortaya koymuştur.
7. Relativist dönem (1965-1974): Bu dönemde “değer” konusuna önem vererek Kantçı bir çizgi izlemiştir.⁴

Aslında Ülken’in düşünsel değişim sürecini çok keskin çizgilerle ortaya koymak doğru olmasa da, ondaki değişim hakkında ipuçları vermesi açısından böyle bir tipoloji yararlı olabilir. O, ideolojiye saplanılmaması gerektiğine inandığı için düşüncelerinde sürekli olarak değişim yaşamıştır. Yanlışığın inandığı düşünceleri terk etmekte tereddüt etmemiştir. Dolayısıyla ondaki bu değişim ve çelişkiler, döneminin sosyal, siyasal ve kültürel yapısı ile kendi felsefi arayış süreci ile açıklanabilir.

Ülken, telif tercüme çalışmalarının yanı sıra çağdaş düşünce akımları içerisinde de yer almış, bu akımlar içerisinde kalıcı izler bırakmıştır. Onun gençlik ve öğrencilik yıllarında içerisinde bulunduğu, aynı zamanda fikir babası ve kurucusu olduğu ilk akım Anadoluçuluk’tur. Ülken, kendisinin “Memleketçilik” diye adlandırdığı Anadoluçuluk akımı ile ilgisinin genç yaşlarda başladığını, üniversite yıllarında Anadolu’yu bir dava haline getiren ve Anadolu’yu Türk kültürünün gerçek kaynağı şeklinde gören bu davayı arkadaşlarıyla beraber savunduklarını ifade etmektedir.⁵

Anadoluçuluk, ilk kez 1918’de ortaya atılmış ve Turancılık, Osmanlıcılık ve İslamcılık gibi dönemin etkin akımlarına tepki olarak ortaya çıkmıştır. Bu akım Anadolu toprağının Türk ulusunun gerçek ve tek vatanı olduğu tezini işlemiş, Anadolu coğrafyasını kimliğin temel kurucu öğelerinin en önemlileri arasına sokmuştur. Bu haliyle de toprağa dayalı bir ulus ve ulusçuluk anlayışını temsil etmiştir. Farklı düşünsel çerçeveye içerisinde ve farklı dönemlerde Anadoluçuluk akımı içerisinde Ülken’in dışında Mükrimin Halil Yinanç (1898-1961), Remzi Oğuz Arık (1899-1954), Cevat Şakir Kabaağaçlı (1890-1973), Nurettin Topçu (1909-1975) gibi isimler yer almıştır.⁶

Ülken, Anadoluçuluk’un “İdeolojik Anadoluçuluk” ve “Kültürcü Anadoluçuluk” şeklindeki ayırımında ‘kültürcü’ kanadında yer almıştır. Kültürcü Anadoluçuluk,

4 Hüseyin Draman, *Toplum Felsefecisi Hilmi Ziya Ülken*, İstanbul: Boyut Kitapları, 2007, s. 5; Taşkın Takış, “Değerler Levhasının Tersine Çevrilişi: Hilmi Ziya Ülken”, *Doğu Batı*, 2000, sy. 12, s. 92.

5 Köksal Alver, “Anadoluçuluk ve Hilmi Ziya Ülken”, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 2001, c. 3, sy. 1, s. 135.

6 A.g.m., s. 134.

Anadolu coğrafyasını temel eksen kabul ederek Türk kültürüne yönelen, bu kültürün kaynaklarına eğilen ve Anadolu'nun gerçek Türk kültürünün yansıtıcısı olduğunu iddia eden görüşü savunmuştur. Kültürcü Anadoluculuk'a göre Türk kültürü gerçek kimliğini Anadolu'da bulmuştur. Ülken, bu dönemde Türkler için kendine özgü yolun (*sonderweg*) ve kurtuluşun Anadoluculuk olduğunu, özellikle *Anadolu Mecmuası*'nda savunmuş, daha sonra bu düşüncesini tamamen terk etmiştir.

Ülken'in 1946'dan itibaren felsefesinin ve dünya görüşünün netleştiğini, daha önce benimsemiş olduğu materyalizmi eleştirdiğini görmekteyiz. Özellikle 1951'de yayınladığı ve telif eserleri içerisinde özel bir önem arz eden *Tarihî Maddeciliğe Reddiye* adlı eseriyle geçmiş felsefesiyle hesaplaşmayı, bu felsefenin açmazlarını göstermeyi denemiştir. Düşünsel gelişimi açısından bir dönüm noktası niteliği taşıyan bu eserde, plüralizmin varlıkları aydınlatmasına engel gördüğü maddeciliği tenkit edip reddetmektedir.⁷ O, önce Marksist düşüncüyü benimserken, *Millet ve Tarih Şuuru* (1948) ve *Tarihî Maddeciliğe Reddiye* adlı eserleriyle milliyetçi bir çizgiye yaklaşmıştır.

Ülken'in eserleri baştan sona dikkatle incelendiğinde, 1934-1946 yılları arasında tarihsel maddecilik akımına bağlı olduğu, sonradan bu öğretilerden vazgeçtiğine dair ifadelerle sıkça rastlanmaktadır. Onun adeta düşünce yaşamının bir tarihçesi niteliği taşıyan ve kişisel serüvenini de yansıtan *Yirminci Asır Filozofları* (1936) adlı eserinin önsözünde, düşünsel gelişiminin "... Metafizikten müspet ilimlere, idealizmden materyalizme" doğru olduğunu söylerken; 1955'te ise sosyolojik problemlerin felsefi bir temele dayandırılması gerektiğini belirtmekte ve "Bu felsefe, ya epistemolojik ya da metafizik tarzda temellendirilir ve biz sosyolojiyi metafizik üzerine kuruyoruz" demektedir. Bu eserde çağdaş felsefe akımları, mümkün olabildiğince filozofların görüşlerinden yola çıkarak açıklanmaya ve özellikle felsefe sistemlerinin anlatılmasında objektif olunmaya çalışılmıştır.⁸ Esere ilave olarak Engels'in "İdealizm ve Materyalizm" adlı makalenin eklenmesi Ülken'in bu dönemki düşünsel yönünü göstermesi açısından dikkat çekicidir.

Ülken, *Aşk Ahlâkı* (Halka Rağmen Halk İçin Kitap) (1931) adlı eserinde ise, "Arif için tabiatın başka tapacak, aşktan başka kanun yoktur" diyerek tabiatçı görüşte en uç noktaya giderken; *Felsefeye Giriş II* (1957)'de tabiatçılık gayretlerinin boşuna olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ülken'in farklı düşünceleri uzlaştırmaya çalışmasının ya da bir zamanlar benimsemiş olduğu düşüncelerin tam aksini savunmasının en büyük nedeni, yeni bireşimlere ulaşmak tutkusudur. Türk düşüncesindeki felsefe ve sosyoloji alanlarındaki kuramsal ve uygulamalı birikimin yetersizliği, onu Batı'daki gelişmeleri izleyerek bu alanda bir temel oluşturmaya yöneltmiştir. Bunu yaparken de dönem dönem yeni akımları yeterince irdelemeye zaman ayırmadan benimsemiş ya da karşı çıkmış, çoğu kez de uzlaştırmaya çalışmıştır.⁹ Onun sık sık çizgi değiştirmesi çok fazla eleştiri almıştır. O, düşünsel değişimlere rağmen eserlerini yeniden düzeltip yayınlamayı düşünme-

7 Hilmi Ziya Ülken, *Tarihî Maddeciliğe Reddiye*, İstanbul: Türk Sosyoloji Cemiyeti Yayınları, 1951, s. vii.

8 Hilmi Ziya Ülken, *Yirminci Asır Filozofları*, İstanbul: Kanaat Kitabevi, ts., s. v.

9 Emre Kongar, *Türk Toplum Bilimcileri*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1982, s. 203.

miştir. Bu yüzden ondaki bu değişim ve uzlaştırma çabaları, hakikat ve mükemmelle ulaşma arayışı olarak da yorumlanabilir.

III. Ülken'de Dil, Tercüme ve Felsefe Geleneği

Ülken'e göre uygarlık, sürekli bir yürüyüştür ve bu yürüyüşün sürekliliğini sağlayan ise tercümedir. Uygarlıklar birbirleriyle sürekli etkileşim içinde ve birbirine zincirleme bağlıdır. Her bir uygarlık kendinden öncekinin eseri olup, ona bir şeyler katarak kendinden sonrakini hazırlamıştır. Onun uygarlık tasavvurunu ortaya koymasından önem taşıyan *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü* (1935) adlı eser, alanında ilk sentez denemesi sayılabilecek bir çalışmadır. Bu eserin ana teması, ayrı ayrı uygarlıkları açar gibi gören büyük "uyanış"lar, hakikatte gittikçe genişleyen sürekli tefekkürlerle birbirine bağlıdır. Bu düşüncenin sürekliliğini temin eden ise bilhassa tercümedir. Bizim için önemli olan eski İslam ve yeni Avrupa uyanışlarında olduğu gibi çok sistemli ve hararetili bir tercüme faaliyetini canlandırmaktır.¹⁰

Ülken'e göre tercüme ile beslenmeyen dünyaya kapalı bir kültürün salt kendi imkanlarıyla gelişmesi mümkün değildir. Bu sebeple bir dilden diğerine yapılan tercüme faaliyetleri bir yandan geçmişin mirasını artzamanlı (*diyakronik*) düzeyde zamanımıza ulaştırırken, diğer yandan da kültürler arasında eşzamanlı (*senkronik*) bir alışverişe imkan verebilmektedir. İşte bu sebeple tercüme faaliyetlerinin özellikle de felsefi ifade imkanları gelişmiş bulunan dillerden yapılan tercümelemlerin, kültürel ve felsefi uyanış devirlerine yaratıcılık kudretini verdiği söylenebilir. Zira kültürler arası etkileşimi sağlayan en önemli araç tercümedir. Tercüme, uyanış dönemlerinde yaratıcılığı artırmasının yanı sıra adeta kültürler arası bir köprü oluşturarak bir diyaloga imkan vermektedir.¹¹

Ülken, ulusal uyanışlarda en önemli noktanın dil sorunu olduğunu ve bütün düşünsel ürünlerin anadil ile ifade edilmek istendiğini belirtmektedir. Bundan dolayı orta zaman uygarlığında bütün milletlerin ortak kullanımında olan Arapça ve Latin edebiyatları yerine, şimdi her millet kendi edebiyatını yapmaya çalıştığı için, ister istemez bütün dünya klasiklerini de kendi dillerine çevirmeye başlamıştır.¹²

Tanzimat sonrası dönemde yapılan tercümelemleri pek başarılı bulmayan Ülken, bu dönemdeki tercümelemleri gerçek felsefeden uzak olarak değerlendirmiştir. Tanzimatla birlikte başlayan tercüme faaliyetleri, Cumhuriyet'in ilk yıllarından itibaren Doğu ve Batı felsefe ve bilim klasiklerini, hem devlet hem de özel yayınevleri tarafından tercüme süreci devam etmiştir. Ülken, Cumhuriyet döneminde girişilen çabaların, özellikle de, Yunan ve Batı felsefe klasiklerinin tercüme edilmesine başlanmasını Türk hümanizmasının yaratılması açısından çok olumlu görmüş ve bu girişimler karşısında heyecan duymuştur. Kendisi de çalışmalarlarıyla bu tercüme faaliyetleri

10 Hilmi Ziya Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2011, s. vii.

11 Emel Koç, "Türkiye'de Felsefe Dilinin Gelişimi ve Çeviri Faaliyetlerine Genel Bir Bakış", *SDÜ FEF Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009, sy. 20, s. 106.

12 Ülken, *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*, s. 221.

içerisinde yer almıştır.¹³ Bu süreçte o, Latince klasikler serisinin felsefe klasikleri arasında Aristoteles'in *Metafizik* (1935), J. J. Rousseau'nun *Emil* (1943) ve Spinoza'nın *Etica* (1946) adlı eseriyle, G. Richard'ın *İçtimaiyat Hakkında İbtidâi Ma'lûmat* (1924), Gaston Bachelard'ın *Yeni İlmî Zihniyet* (1934), M. Schlick'in *İlim ve Felsefe* (1934), Emile Boutroux'un *Tabiat Kanunlarının Zorunsuzluğu Hakkında* (1947) adlı eserlerini tercüme etmiştir.

Tercüme faaliyetleri kapsamında Ülken, zaman zaman tercüme dergileri de çıkarmıştır. Bu dergilerden birisi, 1947'de Ülken ve Gökberk'in katkılarıyla yılda dört sayı olarak çıkması planlanan ve ciddi bir gereksinmeyi karşılayacağı düşünülen *Felsefe Tercüme Dergisi'* dir. Bu dergi ancak bir sayı yayımlanabilmiştir. O, ilerleyen yıllarda felsefe alanında tercüme girişimlerinin yanı sıra felsefe konularını da içeren tercüme dergileri yayımlama faaliyetlerine devam etmiştir.

Düşünce geleneğimizin kurulması açısından felsefe dili ve geleneği sorunu ayrı bir önem arz etmektedir. Ülken, dönemindeki bir kısım aydınlarla birlikte, Türk dilini kendi yapısı içinde bir bilim ve felsefe, yani düşünce dili haline getirmeyi hedeflemiştir. Bu amaçla, bilim ve felsefe dilinin sadeleştirilmesi çalışmalarına olumlu yaklaşp, bu çalışmalara destek vermiştir. Ona göre dil makineye değil, canlı varlıklara benzer. Canlı varlıklar gibi, dil de kendiliğinden gelişir, değişir, eskileri atar ve yenilerini yaratır. Dilin kendi haline bırakılmasını savunan evrimci dil anlayışını eleştiren Ülken'e göre, şuur ve irade işi olan dil, kültürün kendisidir.¹⁴

Ülken, Türkiye'de edebiyat dilinin erken dönemde Türkçeleşmeye başladığı halde, bilim ve felsefe dilinin Arapça olarak kaldığını, eski Türk kağanının dilini kaybetmenin elemi dile getirdiği Orhun Kitabeleri'nden beri Türk dili olduğu halde, Türkçenin bilim ve felsefe dili olamadığını söylemektedir.¹⁵ Bilindiği gibi Osmanlı medreselerinde de Türkçe bir düşünce dili olamamıştır. İstisnaları olmakla birlikte, âlimlerin büyük çoğunluğu eserlerini Arapça kaleme almıştır.

Ülken düşünce dilinin oluşumuna örnek olarak Almanya'yı vermektedir. Ona göre Kant'tan (1724-1804) bir nesil önce Almanca düşünce dili değildi, fakat düşünürlerin ve yazarların sürekli gayretleriyle bu işi başarabildiler.¹⁶ Bu yüzden aynı çabanın Türkçe için de verilmesi gerekmektedir.

Ülken'e göre felsefe dilimiz modern düşüncenin ihtiyaçlarını karşılayacak güçte değildir. Bunun için temel mefhumların canlı dille temasını asla kaybetmemek üzere, felsefî bilgi dallarının inceliklerinden, yani bu bilgi dallarına ait kelimelerden yararlanmak, bu da yetmiyorsa yaşayan Batı dillerinden dilimize girmiş kelimelere yaşama hakkı vermek veya Yunanca ve Latince köklerden kelimeleri benimsemek yolu tercih edilebilir. O böylece bu konuda eklektik bir yöntem benimsemiştir.¹⁷

13 Yücel Bulut, "Türk Batılılaşması Bağlamında Hilmi Ziya Ülken", *Türk Yurdu*, 2002, c. 22, sy. 174, s. 18.

14 Hilmi Ziya Ülken, "Önsöz", *Felsefe Tercümelere Dergisi*, 1947, c. 1, sy. 1, s. 4.

15 Hilmi Ziya Ülken, "Türk Felsefe Dilinin Gelişmesi", *Felsefe Tercümelere Dergisi*, 1947, c. 1, sy. 1, s. 137.

16 Ülken, "Önsöz", *Felsefe Tercümelere Dergisi*, s. 3.

17 Neriman Temiz, "1952-1962 Yılları Arasında Hilmi Ziya Ülken ve Düşüncesi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2008, s. 163.

1941’de felsefe terimlerinin Türkçeleşmesi için oluşturulan komisyonda da görev alan Ülken, burada terimler noktasında eklektik olunması gerektiğini savunmuştur. Bu görüş komisyonda kabul edilerek uygulanmaya çalışılmıştır.

Bir ülkede felsefenin doğuş koşulları olarak, felsefe ve bilim geleneği, siyasal güdüm, devlet koruması gibi etmenler sayılabilir. Belli bir felsefe geleneği ise, hemen hemen son biçimlerini almış kimi felsefe bilgilerinin kuşaktan kuşağa geçirilmesi ve öğretilmesidir. Felsefenin özünde düşünce özgürlüğü olduğuna göre, bir toplumda filozof yetişmesi ya da felsefenin doğabilmesi için o toplumdaki siyasal güdüm ve ortamın düşünce özgürlüğüne imkan vermesi gerekir. Genel olarak felsefe geleneği, Prometheus’un ateşinde simgeleşen, Aristoteles’te dile getirildiği şekliyle, uyumlu evren önünde saygılı şaşkınlıktan doğan, gündelik çıkarlar dışında, eleştirici düşünceyle, araştırmak, soru sormak, irdelemek, sorun görmek, ortaya koymak ve çözmeye çalışmak ya da çözümler denemektir.¹⁸

Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadarki süreçte, Türkiye’de felsefe ve bilim anlayışında, sosyal ve tarihsel nedenlerle pragmatizm düşüncesi öne çıkmış, felsefenin “ne işe yaradığı” sorgulanır olmuştur. Bilim yerine tekniğe öncelik verilmiştir. Bu düşüncenin yanlışlığını ortaya koyanlardan birisi de Ülken olmuştur.

Ülken, “Fikir yerden bitmez, bir geleneğe dayanır” demekte, “... Eskinin yaptığı yok etmekle yeni bir şey söylemek için eskinin korunması, beğenilen ve beğenilmeyen tarafların ayıklanması lazımdır” diyerek felsefi geleneğin önemine dikkat çekmektedir.¹⁹ Ona göre felsefe dili ve geleneği, nesillerin emeğini üst üste koyarak kurulacak bir “akademi” işidir.²⁰ O, özellikle Nurullah Ataç (1898-1957), Celalettin Ezine (1901-1972) ve Sabahattin Eyüboğlu (1908-1973) ile birlikte 1938’den itibaren çıkardıkları hümanist çizgideki *İnsan Mecmuası*’nda öze dönmekten, asla irca etmekten ve felsefe geleneğinin öneminden bahseden yazılar yazmış ve bu görüşler entelektüel kesimde tartışmalara neden olmuştur.

Dille bağlantılı bir diğer konu da eğitimidir. Bilindiği gibi “maarif meselesi” olarak adlandırılan eğitim sorunu hususunda, Osmanlı’nın son döneminde Emrullah Efendi (1858-1914)’nin “Tüba Ağacı” metaforuyla üniversitelerden başlayarak halka doğru inen bir sistem savunulmuştur. Ülken, bu anlayışı eleştirerek, “Acaba eski alışkanlıklarımız, düşünüş tarzımız üzerine yeni ilmin mefhumlarını koymakla mesele hallolacak mı?” diye sormaktadır.²¹

IV. Ülken ve Türk Düşünce Tarihi Projesi

Türk kültürünün tarihsel kökenlerinin araştırılması, hatta gerekirse yaratılmasını hedefleyen “Türk Tarih Tezi” ve “Güneş-Dil Teorisi” gibi çalışmaların etkin olduğu 1930’lu yıllarda Ülken, ünlü *Türk Tefekkür Tarihi* (1932, 1933) ve *İnsanî Vatanperverlik* (1933) adlı eserlerini yayınlamıştır. Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’nin

18 Mübahat Türker Küyel, *Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Felsefe Eylemi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 1976, s. 29.

19 Hilmi Ziya Ülken, “Fikir Geleneği”, *Yeni Sabah*, 19 Mayıs 1952, c. 13, sy. 1506, s. 2.

20 Hilmi Ziya Ülken, “Felsefe Terimleri”, *Yeni Sabah*, 26 Temmuz 1954, c. 17, sy. 5526, s. 2.

21 Hilmi Ziya Ülken, “Garphlaşma Nedir?”, *Yeni Sabah*, 24 Kasım 1952, c. 15, sy. 4916, s. 2.

teklif ettiği “Türk Hikmeti” ve “Türk Mistisizmi” bölümlerini yazmak için yaptığı çalışmaların geliştirilmesi sonucunda vücut bulmuş olan *Türk Tefekkür Tarihi*’nde, Türk tefekkür tarihinin devirlerini, her devrin oluşmasında hakim olan ruhun genel hatlarını ortaya koymaktadır.

Bu eserlerden haberdar olan Atatürk, Ülken’i Ankara’ya çağırarak bu konuda daha detaylı çalışmalar yapması için Berlin’e gönderilmesini ve yeni kurulan İ.Ü. Edebiyat Fakültesi Türk Medeniyet Tarihi Kürsüsü’ne atanmasını sağlar. O, *Türk Tefekkür Tarihi* adlı eserinin yazılış gerekçelerinden bahsederken şöyle demektedir:

Mekteplerimizde bir edebiyat tarihi okutulmaktadır. Fakat onunla muvazi olarak giden fikir hayatı bu dersin içinde yer almamıştır. Talebe efendiler, Baki’yi okurken İbn-i Kemal’i veya Namık Kemal’i okurken İshak Hoca veya Salih Zeki’yi bilmiyorlar. Halbuki bugünkü Türk dilini ve Türk hassasiyetini tanımak için onun tarihini, tekâmülünü bilmek ne kadar zaruri ise; bugünkü Türk düşüncesini anlamak için de onun geçirdiği istihaleleri bilmek o kadar zaruridir.²²

Ziya Gökalp’in *Türk Medeniyeti Tarihi* (1924) adlı eserinden sonra Türk düşüncesi ile ilgili ilk ciddi çalışma olarak kabul edilen *Türk Tefekkür Tarihi*’nde Ülken, ilk dönem ile İslamî dönem Türk düşüncesini izlemiş, genellikle siyasal ve ideolojik kimlik arayışlarının izlerini taşıyan *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* (2 Cilt) (1966) adlı eserinde de Tanzimat’tan 1950’lere kadar Türk düşüncesinin nasıl bir seyir izlediğini, Türk düşünürleri etrafında ele almıştır.

Ülken, Türk tefekkür tarihini, Payen Türk Tefekkürü, İslamî Türk Tefekkürü ve Modern Türk Tefekkürü şeklinde üç dönemde ele almıştır.²³ O, İslamî dönem için daha sonra *İslâm Düşüncesi: Türk Tefekkür Tarihi Araştırmalarına Giriş* (1946) adıyla daha kapsamlı bir eser kaleme almış, böylece projenin ilk eserinde yer vermediği Modern Türk Tefekkürü dönemi de *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi* adlı eserinde etraflı bir biçimde şekillenmiştir.

Ülken’in İslam felsefesine dair çalışmalarının kalkış noktası esasen kapsamlı bir Türk düşünce tarihi yazımı projesini oluşturmaktadır.²⁴ Özellikle bir antoloji niteliği taşıyan *Türk Feylosofları Antolojisi I* (1935) adlı eser, Ülken’in *Türk Tefekkür Tarihi*’nde tetkik etmiş olduğu Meşşâî ve İshrâkî filozof ve mutasavvıfların eserlerinden alınmış parçalardan oluşturulmuştur.

Ülken’in Türk düşünce tarihi yazım projesi ve İslam felsefesine Türk düşüncesi üzerinden yönelmesi değişik eleştiriler almış, onun bu yaklaşımının, İslam filozoflarının kendi eserlerine doğrudan müracaat etmekten ziyade, A. F. Mehren (1822-1907) gibi oryantalistlerin eserlerine dayandığı, fazla genellemeler yapıp, kimi zaman yüzeysel olduğu, en özgün felsefe olarak gördüğü tasavvuf ile Türklüğü adeta özdeşleştirdiği, dolayısıyla ırkçı bir yaklaşım içerisinde olduğu iddia edilmiştir.²⁵

22 Hilmi Ziya Ülken, *Türk Tefekkürü Tarihi*, İstanbul: YKY, 2007, s. 9.

23 A.g.e., s. 15-17.

24 Ömer Mahir Alper, “Hilmi Ziya Ülken’in İslâm Felsefesini Yorumu”, *İÜF Dergisi*, 2006, sy. 13, s. 124.

25 A.g.m., s. 134.

Ülken'e Türk düşünce tarihi projesi kapsamında yöneltilen eleştirilerin bir kısmı da, köken itibarıyla Türk olmayan bir kısım filozofları Türk olarak göstermesi, İslam felsefesinin ana ögesini Türk felsefesi olarak takdim etmesi, Türk kökenli olmayan Kindî, İbnü'l-Arabî gibi filozofları Türk skolastik filozoflarına zemin hazırlayanlar olarak görmesi, felsefenin Türk filozofu Fârâbî ile İslam dünyasında ilk olgun şeklini aldığı, diğer filozofların çoğunun onun izinden gittiğini savunması sayılmaktadır. Bu yaklaşıma göre o, bir yandan Arap felsefesi şeklinde gösterilen yaklaşımları eleştirirken, diğer yandan bu birikimi adeta bir Türk felsefesi olarak okumaya çalışmakta, dolayısıyla da birtakım aşırı yorumlara, genellemelere ve hatta zorlamalara girişerek eleştirmiş olduğu bir kısım zaafılara kendisi de düşmektedir.²⁶

Bu eleştiriler doğruluk payı içermekle birlikte, devletin kendini yeniden ve farklı olmaya çalışan bir yöntemle oluşturduğu dönemin paradigması göz önüne alındığında, Ülken'in bu çabalarını bu ortam içerisinde değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bilindiği gibi 1930'lu yıllar yeni kurulan Cumhuriyet'in yeni bir kimlik inşa etme sürecinin yaşandığı, bu doğrultuda arayışların ve çalışmaların olduğu bir dönemdir. Öncelikle yaşadığı dönemin ürünü bir akademisyen olan Ülken gibi benzer şekilde birçok düşünür, *Türk Mantıkçıları*, *Türk Kelamcıları*, *Türk Ahlakçıları* gibi çalışmalarla benzer çabalara girmiştir. Bu anlamda, yeni bir tarih yazımı, yeni bir alfabe ve yaşam biçimi ile gelişen süreç, topyekûn yeni devlete uygun vatandaş yaratımı hedeflemiştir.²⁷

Ülken'in Batı dillerine vâkıf olması ve tercümeler yapması nedeniyle oryantalistlerin etkisinde kaldığı eleştirisi sıkça dile getirilmektedir. Oysa o eserlerinde, hem oryantalistler ve filologların hatalarına değinmekte hem de Doğulu araştırmacıların her şeyi "itikât" sorununa dönüştürerek İslam felsefesinin ana kaynağından uzaklaşmalarını eleştirmektedir.

V. Ülken ve Türkiye'de Felsefenin Kurumsallaşması

Türkiye'de felsefe tarihini Cumhuriyet dönemine ya da bazen yapıldığı gibi en fazla Tanzimat dönemine kadar götürmek ya da sınırlamak oldukça sığ bir yaklaşım olacaktır. Batılı anlamda ve Batı'dan etkilenen felsefeyi Tanzimat dönemine kadar götürmek mümkünse de, tasavvuf, kelam ve diğer dinî ilimlerle mecedilmiş ya da salt anlamda İslam felsefesi bu topraklarda her zaman olagelmıştır.

Osmanlı'da felsefî çalışmalar sistematik olmayan bir tarzda gerçekleştirilmiştir. Felsefî düşünceler daha çok edebî ve tasavvufî eserler içinde dağınık bir şekilde ifade edilmiştir. Ne yazık ki, Osmanlı düşünürleri bize sadece birkaç kuşak uzakken, Harf İnkılabı ve devrimler nedeniyle bize çok uzak ve yabancı kalmıştır. Bu zengin birikim hakkında henüz yeterince bilgi sahibi değiliz. Bu süreçte Ülken ve çağdaşı bazı düşünürler Osmanlı dönemi ile Cumhuriyet dönemi arasında adeta köprü görevi üstlenmiştir.

²⁶ A.g.m., s. 129.

²⁷ Bu bağlamda, Massimo Taparelli d'Azeglio (1798-1866)'nun "İtalya'yı yarattık, şimdi de İtalyanları yaratmak zorundayız!" sözü bu yeni vatandaş yaratma sürecini özetler niteliktedir.

Ülken, İbn Sinâ'dan sonraki İslam felsefesini ve buna bağlı olarak Osmanlı düşüncesini pek parlak bulmamaktadır. Oysa ülkemizde belli felsefe ile hesaplaşmak, başarılı ve yaşayan yönleri ile aksini araştırmak için henüz değerlendirme aşamasına gelinmemiştir. Çünkü eldeki Arapça, Farsça ve Osmanlıca kaynak dillerinin envanteri dahi çıkarılmamıştır. Bu yüzden Batı ile karşılaştırmalı çalışmalar yapmak şu an için oldukça zordur.

Çağdaş felsefenin Türk toplumunda ortaya çıkması Tanzimat sonrasına rastlamaktadır. 1863'te kurulan ilk üniversitede klasik mantık derslerine müfredatta yer verilmesine rağmen felsefe derslerine uzun süre yer verilmemiştir. Felsefenin ders olarak okutulması ve bölüm olarak kurulması 1912'ye denk gelmektedir. Felsefeden daha çok antropolog, tarihçi ve sosyologlara ihtiyaç duyulan Cumhuriyet'in ilk döneminde felsefe, daha çok akademik çevrelerde sınırlı şekilde yer bulmuştur. Felsefenin kendine yer bulabildiği bu kurumların ilki İstanbul Üniversitesi'dir.

Ülken'in de uzun süre görev yaptığı İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'nün kurulmasında pozitivist felsefe anlayışının önde gelen isimlerinden Hans Reichenbach (1891-1953)'in etkisi çok olmuştur. Cumhuriyet'in ilk yıllarının kurucu yönetimin düşünme biçimi ile de örtüşen bu anlayışta bilimin kılavuzluğunda metafizikten uzaklaşarak Aydınlanma'ya doğru yol alınacağı düşüncesi hakim olmuştur. Daha sonraki bölüm başkanı Ernst von Aster (1880-1948), genel felsefe tarihinin bir parçası olan İslam felsefesine özel bir önem vererek, Ülken'in bu dersleri vermesini sağlamıştır. Böylece Felsefe Bölümü'nde uzun bir aradan sonra İslam felsefesi dersleri tekrar okutulmaya başlanmıştır.²⁸ Ülken'den sonra bu bölümde İslam felsefesi dersleri, Nihat Keklik (doğ. 1926), Mahmut Kaya (doğ. 1945) hocalarla günümüze kadar devam edegelmiştir.

Gökberk'in *Felsefe Tarihi*, Hançerlioğlu'nun *Düşünce Tarihi* ya da Batılı felsefe tarihi çalışmalarında, örneğin Weber, Tilly, Sahakian, Copleston, Vorlander, Russell'in felsefe tarihleri Antik Yunan'la başlayıp modern çağa kadar incelemelerine rağmen İslam felsefesine hiç yer verilmemiştir.²⁹ İslam felsefesini birkaç paragraf alan felsefe tarihi kitapları da onu tercüme dönemi ve Batı'dan aldıklarını birkaç yüz yıl sonra asıl sahibine iade eden bir köprü olarak yorumlamaktadır.

İslam felsefesinin diğer felsefeler gibi bizatihi felsefi bir önemi haiz olmadığını ileri sürüp, onu sadece Yunan felsefesiyle geç dönem Latin skolastisizmi arasında bir aracı olarak gören ve günümüzde değerini yitirmiş bulunan oryantalist yaklaşımı Ülken eleştirmektedir. Ona göre İslam felsefesi, Yunan felsefesinin basit bir devamı değildir. İslam felsefesinde tercüme, haşiyeler ve şerhler yanında özgün eserler de vardır.³⁰ Ayrıca İslam felsefesinin tam bir envanterinin çıkarılmamış olması, kelimeler ve tasavvuf gibi alanlarda eserler veren kişilerin felsefi düşüncelerinin Batı tarafından

28 Osman Kafadar, *Türkiye'de Kültürel Dönüşümler ve Felsefe Eğitimi*, İstanbul: İz Yayıncılık, 2000, s. 288.

29 Ferhat Akdemir, "Cumhuriyet Dönemi Türk Felsefesinde Din/İslâm Algısı", *Bilim, Ahlak ve Sanat Bağlamında Çağdaş İslâm Algıları*, Uluslararası Sempozyum, Samsun, 26-28 Kasım 2010, s. 307.

30 Alper, "Hilmi Ziya Ülken'in İslâm Felsefesini Yorumu", s. 133.

tanınmamış olması gibi gerekçeler de göz önüne alındığında, İslam felsefesini sadece bir köprü olarak görme yanlışlığı ortaya çıkacaktır.³¹

İslam felsefesinin, Helenistik felsefenin basit bir şekilde devamı olarak sınırlandırılmayacağını söyleyen Ülken’e göre kelim, tasavvuf, hatta fıkıh gibi ilimler, İslam felsefesinin bir alanıdır. Hatta bu alanlar içerisinde şöhret bulmuş İbn Seb’în (1217-1270), Fahreddin er-Râzî (1149-1210), İbnü’l-Arâbî (1165-1240) gibi düşünürlerin görüşleri felsefi düşünce dışında bırakılmayacak kadar önemlidir. O böylece İslam felsefesinin alanını oldukça geniş tutmaktadır.³²

Ülken, İslam felsefesinin 12. yüzyıldan sonra eski ihtişamını kaybettiğini, bir takım zayıflamalar gösterse de 14. yüzyıla kadar önemli ürünler vermeye devam ettiğini, bu yüzyılın sonunda “çöküş”ün başladığını, eskilere yeni bir şey katılmayacağına ve tekrarcılığın yaygınlaştığını söylemektedir.³³

Erol Güngör’e göre Fuat Köprülü bizde nasıl edebiyat tarihçiliğini tezkirecilikten çıkarmışsa, felsefeyi metafizik (*mabadetü’t-tabia*) veya kelim ilmi olmaktan kurtaran da Hilmi Ziya’dır. İslam felsefesini salt felsefe açısından ele alarak değerlendiren ilk düşünür odur. Onun vefatıyla Türkiye’de hasbî tefekkür devri kapanmıştır.³⁴ O, ülkemizde sağlam bir felsefe geleneğinin oluşmasında ve İslam felsefesinin kurumsallaşmasında büyük hizmeti olmuş çok yönlü birisidir.

VI. Ülken’in Felsefe Anlayışı

Ülken’e göre felsefe, varlık hakkındaki düşünce ve bu düşünce üzerinde düşüncedir. Felsefenin konusu, bütün var olanların var oluşlarına sebep olan varlığın kendisidir. Başka bir deyişle felsefe varlık ilmidir.³⁵ Ona göre bilim bir bina olarak düşünülürse, bu binanın temelini bilgi kuramı, çatısını metafizik veya varlık kuramı oluşturur.³⁶ Dolayısıyla varlık ve insan, felsefenin en temel problemleridir.

Türkiye’de etkili olan mantıkçı pozitivistin ortaya koyduğu “doğrulanabilirlik ilkesi”ne göre bir önerme olgusal doğrulanmaya veya yanlışlanmaya elverdiği ölçüde anlamlıdır. Bilimsel önermelerin tersine metafizik önermeler doğrulanamaz, o halde metafizik en azından bilişsel anlamdan yoksun bir çalışmadır. Ortaya koyduğu sorunlar bilgi değil, bilgi görünümü altında boş savlardır.³⁷ Cumhuriyet’in ilk döneminde hakim olan bu anlayışa Ülken eleştiriler getirmektedir. Bilim tarihine baktığımız zaman kimi metafiziksel öğretilerin bilimsel gelişmeye esin kaynağı olduğu, en azından hemen “anlamsız” diyemeyeceğimiz ipuçları taşıdığı söylenebilir.

Ülken, metafiziğe olumsuz bakılan bir dönemde yetişmesine rağmen, bu alanda birçok eser kaleme almış ve felsefenin en önemli alanı gördüğü metafiziğe büyük

31 Ülken, *İslâm Felsefesi*, İstanbul: Ülken Yayınları, 1983, s. 9.

32 A.g.e., s. 102.

33 A.g.e., s. 299.

34 Erol Güngör, “Hilmi Ziya Ülken İçin”, *Orta Doğu Gazetesi*, 16 Haziran 1974.

35 Ülken, *Varlık ve Oluş*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1968, s.10

36 Hilmi Ziya (Ülken), *Felsefe Dersleri I: Bilgi ve Vücut Nazariyeleri (Metafizik)*, İstanbul: İlhami-Fevzi Matbaası, 1928, s. 9.

37 Cemal Yıldırım, *Bilim Felsefesi*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1979, s. 15.

önem vermiştir. Hatta ilk yazdığı eserinin *Metafizik* (1928) olması bu bakımdan önemlidir. Ders kitabı olarak hazırladığı bu eserinde, metafiziği felsefenin en temel konusu olarak kabul etmekte, ele aldığı konuları belli bir kronoloji dahilinde vererek, klasik felsefenin bu konularının zihinlerde daha sağlam temellere oturmasını sağlamaktadır. Ayrıca olgunluk dönemi eserlerinden olan ve felsefesinin özeti şeklindeki *Varlık ve Oluş* (1968) adlı eseri de metafiziğe verdiği önemi göstermektedir.

Klasik İslam felsefesi, Batı felsefesi ve Türk düşüncesine hakim olan Ülken, varlık felsefesindeki hem cevher-araz, teklik-çokluk, varlık-yokluk gibi klasik felsefe sorunlarını hem de varlık-zaman, varlık-enerji, varlık-evrim gibi modern felsefenin gündeminde öne çıkan sorunları birlikte ele almıştır. *Derinliğine felsefe, ilk olgu araştırması, dyade, aşkınlık, kuşatma, virtüel sezgi* gibi kavram ve terimlerle ontolojisini temellendirmiştir. O, daha çok sosyal bilimler alanında eserler vermesine rağmen madde, hayat, evrim, enerji vb. konularla ilgisi nedeniyle fizik ve biyoloji gibi tabii ilimlerle de yakından ilgilenmiştir.

Ülken'e göre Tanrı, evren ve insan ontolojinin birbirinden ayrılamayan üç temel konusudur. Bu üç temelden birinin ortadan kalkması bütün varlık ilişkilerini yok eder. O, Tanrı ile diğer varlıklar arasındaki bağı *kuşatma* kavramı ile temellendirmektedir. Onda *kuşatma* kavramı "yaratma" ve "bilme" ile yakından ilişkilidir.

Ülken'e göre Aşkın Varlık bizi çepeçevre kuşatmıştır. Bu yüzden kaçınılmaz bir surette bağlı olduğumuz Tanrı'nın varlığını ya da yokluğunu kanıtlamaya çalışmalar boşunadır. Biz, evren ve eşya olduğu için Tanrı var değil, bilakis Tanrı olduğu için bütün evren vardır. O, Tanrı'yı düşüncedeki bir tür şifre ile açıklayan Jaspers gibi düşüncemizde verili/kayıtlı olduğunu düşünmektedir.³⁸

Sağlam temellere dayanan özgün ve yeni bir sistem önerdiğini düşünen Ülken, felsefe, din ve bilimin alanlarını ayırmakta, bunlardan herhangi biriyle diğerinin kurulamayacağını söylemektedir. Ayrıca gerçek felsefe, gerçek bilim ve gerçek dinin birbirini hem desteklediğini hem de tamamladığını öne sürmektedir.³⁹

Ülken felsefe tarihinde özellikle Platon'a büyük önem vermektedir. O da Whitehead gibi "İnsanlık 2500 senedir neleri düşünmüşse Platon o problemlerin hepsini düşünmüştür." demektedir.⁴⁰ Onda bu Platon etkisi, *Felsefeye Giriş* ve sonradan *Varlık ve Oluş* kitabında daha da geliştireceği düşüncelerinin temeli olan "dyade" kavramının ele alınışında açıkça görülmektedir.

Platon'un ihtiyarlık diyalogları ve onun dyade düşüncesi Ülken'in ontolojisine yeni açılımlar sağlamıştır. Özellikle *Varlık ve Oluş* adlı eseri Ülken'in ontolojisini yansıması açısından önemlidir. Bu eserinde Platon'un dyade görüşünden hareketle varlık, bilgi ve değer düşüncelerini temellendirmektedir. Ayrıca *Bilgi ve Değer* (1964) adlı eserinde varlığın iki yüzüne, yani çift kutupluluğa çeşitli alanlardan örnekler vermektedir.

38 Eyyüp Sanay, *Hilmi Ziya Ülken: Psikolojisi, Sosyolojisi, Felsefesi*, Ankara: GÜBYO Yayınları, 1988, s. 113.

39 Mehmet Vural, *Hilmi Ziya Ülken'in Varlık Felsefesi*, Ankara: Beyaz Kule Yayınları, 2009, s. 171.

40 Süleyman Hayri Bolay, "Ord. Prof. Dr. Hilmi Ziya Ülken'den Hatıralar", *Türk Yurdu*, 2002, c. 22, sy. 174, s. 22.

Bilgi problemini ontoloji ile birlikte ele alan Ülken,

Bilgi fenomenini bir obje gibi değil, süje obje kesinti ve ikiliği halinde, yani bir *dyade* olarak almak zorundayız. Bu *dyade*, akıl dışı ve paradoksal bir mahiyet gösteriyor. Bu ilgiyi ancak onları kuşatan Aşkın Varlık'la kabul edebiliriz. Bilgi fenomeni, bütün diğer var olanlar gibi duyu ve akıl alanını aşan bir kuşatanda, bir yücelende, bir aşanda kendine temel bulabilir. İşte felsefenin asıl konusu bu kuşatan ve yücelen varlıktır.

demektedir.⁴¹ Ona göre bu Aşkın Varlık, bilme ve düşünme gücünün üstündedir ve onunla ancak "inanma" gücü ile temasa geçilebilmektedir.

Ülken, başta varlık ve bilgi teorisinde olmak üzere fizik, ahlak ve diğer alanlardaki çelişkileri, açmazları ve krizleri *dyade* ile açıklamaktadır. Çünkü varlık önünde insan, süjeyi uç noktaya götüren "varoluşculuk" ile objeyi uç noktaya götürerek, süjeyi silen "tarihsel materyalizm" arasında seçim yapmak zorunda bırakılmıştır. Bu ikiliği ancak *dyade* çözebilir. Bu da süje ve objeyi içine alan aşkın bir *dyade* ile mümkündür. Aşkın *dyade*, zıt özellikleri kendinde birleştirir. Bilmeyi ve düşünmeyi aşan aşkın *dyade* ile ancak inanç ile temasa geçebiliriz. Buna sevk eden yöntem ise sezgidir. Deneyim dünyasında geçerli olan aktüel sezgi Mutlak Varlığı kavrayamaz. Şuur halleri içerisinde değişmeyi, zaman içinde anı, harekette sükûnu kavrayacak, yaşanmış deneyim ile kavranan, gerçekle ideali birleştiren virtüel sezgiye gereksinim vardır. Virtüel sezgi yaşanmış ve yaşanacak ile gerçek ve mümkün hallerin aynı anda, aynı şuur eyleminde kavranması demektir.⁴²

Ülken, felsefenin yanı sıra mantık ile de yakından ilgilenmiştir. Türkçe ilk mantık tarihi kitabını o kaleme almıştır. O, bu eserinde Hint ve Çin mantığından, Batı'da ortaya çıkan çeşitli mantık anlayışlarına kadar hepsini tanıtmakta, özellikle metafizik mantıklar olarak işlediği Leibniz, Kant ve Hegel'in mantık anlayışlarını derinlemesine incelemektedir. İslam mantık anlayışını incelediği bölümde ise, 9-11. yüzyıllarda en yüksek devrini yaşayan İslam mantığının Yunan mantığına büyük bir şey ilave etmediğini, bin senelik düşünce tarihimizde önemli bir yer işgal etmediğini iddia etmektedir.⁴³ Yine mantık alanında Arnold Raymond'un *Lojik Prensipler ve Muasır Tenkit* (1942) adlı eserini, bu alanda özellikle ders kitabı şeklinde bir çalışma olmaması nedeniyle tercüme ettiğini belirtmektedir.⁴⁴

Ülken, klasik mantığın özdeşlik, çelişmezlik ve üçüncü halin imkansızlığı gibi ilkelerinin bugün için de geçerli olduğunu, Leibniz sonrası ortaya çıkan çok değerli mantık anlayışlarının, aslında klasik mantığın özel bir hali ya da tersini de mümkün olacak şekilde klasik mantığın kurulan yeni mantığın özel bir hali olarak değerlendirildi-

41 Hilmi Ziya Ülken, *Felsefeye Giriş I*, Ankara: AÜİF Yayınları, 1957, s. 54.

42 Vural, *Hilmi Ziya Ülken'in Varlık Felsefesi*, s. 166.

43 Hilmi Ziya Ülken, *Mantık Tarihi*, İstanbul: İÜEF Yayınları, 1942, s. 116.

44 Hilmi Ziya Ülken, "Birkaç Söz", *Lojik Prensipler ve Muasır Tenkit*, Ankara: Maarif Matbaası, 1942, s. 1.

rilebileceğini söylemektedir.⁴⁵ O, bilimlerin gelişiminde tümevarımın önemini kabul etse de, bu tür akıl yürütmenin indirgemeci yönlerini ve analogik hatalarını eleştirmektedir.⁴⁶ Ona göre felsefi düşünceyi doğuran şey, rasyonel düşünme tarzıdır. Bunu da disiplinize edecek alet mantıktır.

VII. Ülken ve Pratik Felsefe

Ülken, Osmanlı'nın son döneminde II. Abdülhamid'in saltanatı yıllarında doğmuş, onun tahttan indiriliş, 31 Mart Vakası, II. Meşrutiyet'in ilanı, Balkan Savaşları, I. Dünya Savaşı gibi önemli olayların yaşandığı bir dönemde çocukluk ve gençlik yıllarını yaşamıştır. Ayrıca Osmanlı'nın tasfiyesi ve yeni Cumhuriyet'in kuruluşuna da şahit olmuştur. O, bu süreçte sosyal olaylara kayıtsız kalmamış, 1919'da arkadaşı Reşat Kayı ile birlikte *Anadolu Dergisi*'ni el yazması halinde on iki sayı çıkarmıştır. Yine Mülkiye'de iken *Anadolu'nun Bugünkü Vazifeleri* adlı bir kitap hazırlayarak öğrenciler arasında dağıtmış, ancak bu, kitap olarak yayınlanmamıştır.⁴⁷ Anadoluculuk akımının içinde bulunması ve daha sonraki eserlerinde Anadolu folkloru ve kültürü ile yakından ilgilenmesi ve ülke sorunlarına çözümler önermesi onun sadece felsefenin teorik kısmı ile ilgilenmediğini, pratiğe de büyük önem verdiğini göstermektedir.

Felsefe tarihinde teori ve pratik çoğu kere birbirinden bağımsız alanlar gibi görülmüş, aralarındaki ilişkiyi incelemek için biri diğerine irca edilmiştir. Ülken'e göre ilk bakışta bağımsız olan bu iki alan, saf fiil veya kastlı fiil dediğimiz bir bütünün iki manzarasından, suni bir soyutlama ile elde edilen ve açık seçik olgular gibi görülen iki görünüşten ibarettir.⁴⁸

Yetişme yıllarının özel koşullarının her şeyden önce Ülken'e ülke ve toplum sorunları karşısında duyarlı olması ve sorumluluk hissetmesi gibi özellikler kazandırdığı söylenebilir. Cumhuriyet'in ilk yıllarında yaşanan sosyal, siyasal ve kültürel değişimler de onun düşünce serüveninde sık sık değişimlere neden olmuştur.⁴⁹ 1930'lu yıllarda özellikle Halkevi konferanslarına Ülken de katılmış, o dönemdeki yönelimler çerçevesinde verdiği konferanslardan *İlliyyet Meselesi ve Diyalektik* (1938) eseri ortaya çıkmıştır. Yine bu yıllarda dünya ölçeğindeki kriz karşısında insanın bunalım ve şaşkınlığını giderebilmek için *Aşk Ahlâkı* (1931) ve *İnsanî Vatanseverlik* (1933) adlı eserlerinde eylem ve ahlak sorunlarını gündeme getirmiştir. Benzer şekilde 1960 İhtilali'nden sonra kaleme aldığı *Siyasi Partiler ve Sosyalizm* (1962) adlı eseri de Türk düşüncesindeki yeni yönelimler ile ilgili önemli bir eseridir.

Ülken eserlerinde sosyal sorunlarda bir tür toplum felsefesi yapmakta, sorunların temelini inmeye çalışmaktadır. Türkiye'nin o dönemdeki şartlarını, kültür ve düşünce yaşamını değerlendirdiği yazıları, dil, millet ve kültür sorunları, toplum özelinde ahlak sorunlarına yönelişi, Batılılaşma tartışmaları ile başlayan düşünsel buhranlar

45 Ülken, *Varlık ve Oluş*, s. 66.

46 Hilmi Ziya Ülken, *Bilgi ve Değer*, Ankara: Kürsü Yayınları, ts., s. 152.

47 Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Konya: Selçuk Yayınları, 1966, s. 796.

48 Hilmi Ziya Ülken, *Humanisme des Cultures*, Ankara: AÜF Yayınları, 1967, s. 186.

49 Bulut, "Türk Batılılaşması Bağlamında Hilmi Ziya Ülken", s. 13.

ve bunların çözümü için öne sürülen görüşler, medreseden üniversiteye geçişte yaşanan tartışmalarla, Türk düşünce gerçeğine ve tarihi sürecine dikkat çekişi, onun ilgi alanına giren temel konular olmuştur.⁵⁰

Osmanlı’dan Cumhuriyet’e geçiş döneminde yaşamış olan Ülken, döneminin sosyo-politik oluşumlarından oldukça etkilenmiştir. Bu yüzden çalışmalarında ahlak ve siyaset ile bağlantı kurarak bir değer felsefesi oluşturmayı denemiştir. Bu çaba, dönemindeki çalkantılara çözüm üretme bağlamında sosyal bir zorunluluk olarak görülmelidir. Onun birçok değişik akımı benimseyip, yine birçok alanda eserler vermesi, analizden çok senteze yönelmesi ve ince ayrıntıların, problemlerin çözümünden çok, sistemler peşinde olmasına neden olmuştur. O, farklı alanlarda eserler vermesini “Ben yazacağım eserlerin kaynaklarını da bizzat hazırlamak zorundayım. Bu alanlarda öğrencilerin başvuracağı Türkçe eserler yok. Bu ihtiyacı gidermek zorundayım.” diye açıklamıştır.⁵¹ Ülken’in eserlerinin çoğunu yazma amacı, kaynak eksikliği ve bu eksikliği giderme çabası olarak da görülebilir.

Ülken, ülke sorunlarının köklü çözümünü bir Türk hümanizması yaratılmasında yani Batılılaşmada görmektedir. O, bu anlayış doğrultusunda önceki aydınların çabalarını “yüzeysel kalmak”, “orijinal olmamak”, “Batı’yı anlamamak” ya da “telifi kabil olmayan hususları uzlaştırma (sentez) girişimleri” olarak görmekte ve eleştirmektedir. Fakat ne gariptir ki, nihai noktada kendisi de bu tür konularda benzer ifadelerle eleştirilmiştir.⁵²

Sentezci düşünce ve tercüme döneminin egemen olduğu bir dönemde yaşamasına rağmen Ülken, bir bakıma bu evrenin çıkmazlarını sorgulayarak özgün felsefi sistem kurma çabası göstermiş, ilgi alanı çok zengin bir düşünürdür. O, farklı alanlara özgü olmak üzere arkasında kapsamlı bir külliyat bırakmış, ansiklopedik tasvir özelliği onun çoğu kere eleştirilmesine sebep olmuş ve bir bakıma mümbitliği/velütluğu bazı sahalarındaki özgünlüğünün görülmesine engel olmuştur.⁵³ Dolayısıyla ona özgünlük çerçevesinden ziyade yazdıklarının alanında ilk olması özelliğiyle bakmak daha gerçekçi olacaktır.

Sonuç

Oldukça hareketli bir yaşam süren ve kendini sürekli yenileyen bir düşünür olan Ülken, her şeyden önce bir üniversite hocasıdır. O, üniversite hocalığını toplantı, idari işler vd. birçok şeyden önemli görmüş, vecd içerisinde öğrencilerine dersler vermeyi, sorumluluk duygusuyla onları yetiştirmeyi kendine büyük bir ödev ve öncelikli bir iş olarak kabul etmiştir. Ayrıca ortaya koyduğu telif eserlerin birçoğu da bu derslerin bir ürünüdür.

50 Temiz, “1952-1962 Yılları Arasında Hilmi Ziya Ülken ve Düşüncesi”, s. 161.

51 Ayhan Vergili, *Hilmi Ziya Ülken Kitabı*, İstanbul: Kitabevi, 2006, s. xxix.

52 Bulut, “Türk Batılılaşması Bağlamında Hilmi Ziya Ülken”, s. 19. Ülken’in sentezci bir aklın eleştirisini konu edinen *Telifçiliğin Tenakuzları* (1933) adlı eseri, sentez yoluyla aykırı düşüncelerin ve zıt kutupların bir araya getirilemeyeceği üzerinedir. Ancak eserlerinde eleştirdiği bu konuya zaman zaman kendisi de düşmüştür.

53 Şenol Korkut, “Varlık ve Oluş Temelinde Hilmi Ziya Ülken’in Felsefe, Mantık ve Yöntem Hakkında Bazı Görüşleri”, *Felsefe Dünyası*, 2011, sy. 53, s. 133, 151.

Ele aldığı problemleri olabildiğince analiz eden, konuları çeşitli yönleriyle ele almaya çalışan ve farklı düşünceler arasında sentez denemeleri yapan bir düşünür olan Ülken'in, yeni kurulan Cumhuriyet'le birlikte felsefe kaynaklarının toplanması, tercüme edilmesi ve bunlar üzerinde felsefi bir faaliyet yürütülmesi ve felsefi zemin oluşması noktasında büyük gayret ve emekleri olmuştur.

Çok yönlü bir düşünce adamı olan Ülken, eserlerinde son derece soyut ve ağır felsefi bir dil kullanmasına rağmen, çok somut kaygı ve sorunları dile getirmiştir. O, eserlerinde aşırı genellemelerden kaçınmayı akademik bir tutum olarak benimsemiştir. Onun eserleri birçok tartışmaya neden olmuş, buna karşın o hiçbir zaman ideolojik tartışmalara ve polemiklere girmemiştir. Onun yazdığı eserlerde, yazıldıkları dönemin sosyal, siyasal ve kültürel sorunlarını ve bunlara karşı üretilen çözüm önerilerini görmek mümkündür.

Ülken'in düşüncelerinde, değişim ve dönüşümlerin ötesinde, belli bir uyum, tutarlılık ve sürekliliği de koruyan bir çizgi mevcuttur. Bu çizginin ondaki yeni bir uygarlığın uyanışı öncesinde bulunan Türkiye'nin Batılılaşma süreci bağlamında Türk hümanizması ve Türk rönesansı gerçekleştirmeye ihtiyaç olduğu inanç ve arzusu olduğu söylenebilir. O, bunun zorunluluğuna inanmış ve eserlerinde bunu gerçekleştirmenin yollarını göstermeye çalışmıştır.

Harf İnkılabı nedeniyle kültürümüzde olan kopukluğa karşı Ülken, yazdığı eserler ve yetiştirdiği öğrenciler aracılığıyla köprü görevi üstlenmiş, felsefe ve sosyal bilimler alanlarında çalışanlara rehberlik etmiştir. O, yazmış olduğu ilk iki eseri Osmanlıca, diğer eserlerini ise Latin alfabesi ya da yabancı dille kaleme almıştır. Özellikle Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde 1954'ten vefatına kadar sistematik felsefe ve mantık alanında öğretim üyesi iken yaptığı olgunluk dönemi çalışmalarıyla Türk düşüncesine büyük katkılar sağlamıştır. O, İlahiyat ve Eğitim fakültelerinde felsefe derslerinin okutulmasında ve felsefe ile ilgili bilim dallarının fakültelerde kurumsallaşmasında büyük emek sarf etmiştir. Ayrıca gerek dergi ve köşe yazıları, ulusal ve uluslararası kongrelerde sunduğu bildirilerle, gerekse üniversite hocalığı ile yüzlerce kişinin yetiştirilmesine katkıda bulunmuştur.

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları

Mehmet VURAL

Özet

Bu çalışmada, felsefe ve düşünce tarihi alanında çalışmalarıyla ün kazanan Hilmi Ziya Ülken'in Türkiye'de felsefe çalışmalarına katkıları ortaya konmaya çalışılmıştır. Bu bağlamda Anadoluçuluk akımı içerisindeki çalışmaları, bir felsefe dili ve geleneğini oluşturma çabaları ile Türk düşünce tarihi içerisindeki konumuna değinilmiştir. Ayrıca Türkiye'de felsefenin kurumsallaşmasındaki etkileri, toplumsal sorunlara çözüm önerileri, üniversite içi ve dışındaki faaliyetlerine dikkat çekilmiştir. Telif,

tercüme, tebliğ, makale ve köşe yazılarıyla, toplumsal duyarlılık çerçevesinde Türk hümanizması ve Türk rönesansı oluşturmak arzusuyla ortaya koyduğu felsefi görüşler irdelenmiştir. Çok yönlü bir düşünce adamı olan Ülken’in Türkiye’de felsefi faaliyetlerin yürütülmesi ve felsefi bir zeminin oluşmasında gayret ve emekleri makale sınırları çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hilmi Ziya Ülken, Türkiye’de felsefe, Çağdaş Türk düşüncesi, *Dyade*, Türk hümanizması, Türk rönesansı

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey

Mehmet VURAL

Abstract

This study aims to present Hilmi Ziya Ülken’s contributions to philosophical studies in Turkey. In this manner, his studies on the *Anadoluculuk* movement, his attempts to constitute a philosophical language and tradition, and his position within the study of the history of Turkish thought, are discussed. Additionally, his effects on the institutionalization of philosophy, his suggested solutions for social problems and his academic and non-academic activities are outlined. Ülken’s philosophical views presented throughout his original works, translations, presentations, articles and columns, all written with a certain degree of social sensibility that support a Turkish humanism and Turkish renaissance are analyzed in this study. As a sophisticated thinker, Ülken’s efforts and desire to form a philosophical basis and carrying out philosophical activities in Turkey are evaluated within the bounds of an article.

Keywords: Hilmi Ziya Ülken, Philosophy in Turkey, Contemporary Turkish thought, *Dyade*, Turkish humanism, Turkish renaissance

Türk Felsefe Tarihi

Sumuş 5-10

*Türkiye'de Modern Felsefe Tarihi Yazımının Serencamı:
Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Literatür Değerlendirmesi* 11-48
Ali UTKU-M. Cüneyt KAYA

*Türk'ün Felsefe ile Yüzyıllık İmtihanı:
Felsefeye Giriş Kitapları Üzerine Bir İnceleme* 49-103
İshak ARSLAN

*Cumhuriyet Dönemi Türkçe İslam Felsefesi Tarihi Çalışmalarına Dair
Literatür Denemesi* 105-154
Atilla ARKAN

Türkiye'de Bilgi Felsefesi Çalışmaları 155-168
Nebi MEHDİYEV

*Etik ile Ahlak Arasında: Türkçe Ahlak Felsefesi Literatürüne Dair
Etik Kavramı Kullanımı Üzerinden Bir Değerlendirme* 169-202
Hümeyra ÖZTURAN

Din Felsefesi Literatüründe Kuşbakışı Bir Gezinti 203-230
Rahim ACAR-Fatma YÜCE

Tarih Felsefesinin Türkiye'deki Seyri 231-271
Ayhan BIÇAK

Fenomenolojinin Türkiye Serüveni 273-312
Kasım KÜÇÜKALP

*Modern Türk Düşüncesinde Hermenötüğün Kendini Konumlama
ve Anlamlandırma Süreci* 313-332
Yakup KAHRAMAN

Bergsonculuğun Türkiye'ye Girişi ve Türk Felsefesine Etkisi 333-356
Yakup YILDIZ

Doğan Özlem ile Türkiye'de Felsefe Üzerine 357-381

Mahmut Kaya ile Türkiye'deki İslam Felsefesi Çalışmaları
Üzerine 383-397

TANITIMLAR

*Felsefe Sözlüklerimiz: Geç-Osmanlı'dan Cumhuriyet'e
Bir Literatür Değerlendirmesi* 399-420
Ali UTKU

Latin Harfleriyle Yazılan İlk Felsefe Sözlükleri 421-432
Recep ALPYAĞIL

*Tanzimat'tan Günümüze Felsefe Dergileri:
Açıklamalı ve Seçme Bir Bibliyografya Denemesi* 433-488
Cahid ŞENEL

Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Felsefe Cemiyetleri 489-520
Emel KOÇ

Hilmi Ziya Ülken ve Türkiye'de Felsefe Çalışmalarına Katkıları 521-537
Mehmet VURAL

*Türkiye'de Felsefi Antropoloji Çalışmaları:
Takiyettin Mengüşoğlu ve Felsefi Antropoloji Gelece-(ne)-ği* 539-552
Yaylagül CERAN

Türkiye'de Estetik Çalışmaları ve İsmail Tunalı 553-573
Ayşe TAŞKENT

*EK: Ulusal ve Uluslararası Dergilerde Türkiye Araştırmaları
Ocak 2011-Haziran 2011* 575-607

History of Turkish Philosophy

Foreword 5-10

Writing the History of Modern Philosophy in Turkey: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 11-48
ALİ UTKU M. CÜNEYT KAYA s.

The Turk's Century-Old Challenge with Philosophy: an Analysis on Introduction to Philosophy Books 49-103
İSHAK ARSLAN

A Literature Survey of Studies on the History of Islamic Philosophy in Turkish during the Republican Era 105-154
ATILLA ARKAN

Epistemology in Turkey 155-168
NEBİ MEHDİYEV

Between Ethics and Morals: An Evaluation of Turkish Moral Philosophy Over the Usage of Ethics as a Concept 169-202
HÜMEYRA ÖZTURAN

A Descriptive Survey of Philosophy of Religious Literature in Turkish 203-230
RAHİM ACAR FATMA YÜCE

The Course of Philosophy of History in Turkey 231-271
AYHAN BIÇAK

The Adventure of Phenomenology in Turkey 273-312
KASIM KÜÇÜKALP

The Process of the Positioning of Hermeneutics within Modern Turkish Thought 313-332

YAKUP KAHRAMAN
Introduction to Turkey of Bergsonism and Its Affects on Turkish Philosophy 333-356

YAKUP YILDIZ
Interview with Doğan Özlem on philosophy in Turkey 357-381

Interview with Mahmut Kaya ile on Islamic Philosophy Studies in Turkey 383-397

REVIEWS

Our Philosophical Dictionaries: A Literature Survey from the Late Ottoman Period Until the Republic 399-420
ALİ UTKU

First Philosophical Dictionaries Written in Latin Letters 421-432
RECEP ALPYAĞIL

Philosophy Journals From Tanzimat to Modern-Day: An Annotative and Selective Bibliographical Study 433-488
CAHİD ŞENEL

Philosophical Societies from the Ottoman Era to the Present in Turkey 489-507
EMEL KOÇ

Hilmi Ziya Ülken and His Contribution to Philosophical Studies in Turkey 521-537
MEHMET VURAL

Philosophical Anthropology Studies in Turkey: Takiyettin Mengüşoğlu and the Future/Tradition of Philosophical 539-552
YAYLAGÜL CERAN

Aesthetics Studies in Turkey and İsmail Tunalı 553-573
AYŞE TAŞKENT

APPENDIX: *Turkish Studies in the National and International Journe*
January 2011 - June 2011 575-607